

УДК 159.922

В. І. Пасічник

В. С. Афанасенко

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ ЗА ПРИЗНАЧЕННЯМ

Конкретизовано сутність поняття “ефективність психологічної підготовки” та підходи до її оцінювання. Визначено основний критерій та показники ефективності психологічної підготовки. Розкрито актуальність розроблення, теоретичне підґрунтя та зміст методики експертного оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу військового підрозділу до виконання завдань за призначенням.

Ключові слова: психологічна підготовка, ефективність психологічної підготовки, критерії та показники ефективності психологічної підготовки, психологічна підготовленість, психологічна готовність, психічна стійкість, компоненти психологічної підготовленості особового складу.

Постановка проблеми. Як переконує світовий досвід функціонування військових формувань, якісна психологічна підготовка особового складу до виконання завдань за призначенням є необхідною умовою забезпечення надійності його професійних дій за будь-яких умов обстановки. При цьому оптимальна побудова, організація та практична реалізація системи психологічної підготовки особового складу дозволяють досягти її дієвості, тобто визначальною мірою гарантувати досягнення мети службової та бойової діяльності військових формувань.

У Положенні про психологічне забезпечення у Національній гвардії України, затвердженому наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 р., визначено:

“Професійно-психологічна підготовка – комплекс взаємопов’язаних заходів, що здійснюються у загальній системі бойової та спеціальної (професійної) підготовки особового складу НГУ і безпосередньо у процесі службово-бойової діяльності та спрямовані на формування й розвиток психологічних та фізіологічних якостей військовослужбовців для ефективного виконання ними службово-бойових завдань з урахуванням їх специфіки та умов” [1, с. 13]. Наведене визначення конкретизує сутність і спрямованість цього виду підготовки

особового складу і дає змогу зрозуміти, що як і інші види професійної підготовки, він може реалізовуватися на різних рівнях ефективності. Відповідно має бути оптимальний методичний інструментарій, який дозволив би суб’єкту військового управління об’єктивно оцінювати ефективність професійно-психологічної підготовки та оперативно отримувати зворотний зв’язок щодо результативності здійснених заходів впливу на особовий склад. Однак проведений аналіз керівних документів з морально-психологічного забезпечення та організації професійної підготовки особового складу Національної гвардії України та Збройних Сил України, а також напрацьовань вітчизняних науковців засвідчив про недостатню визначеність на сьогодні оптимального набору науково обґрунтованих критеріїв і показників ефективності психологічної підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням та методики оцінювання її ефективності. Все зазначене посилює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення значної кількості наукових праць, присвячених проблематиці психологічної підготовки фахівців ризиконебезпечних професій у різних силових структурах нашої країни, засвідчив, що на цей час немає єдиного

© В. І. Пасічник, В. С. Афанасенко, 2017

підходу до оцінювання її ефективності. Частина дослідників спрямовує увагу у своїх працях лише на окремі показники оцінювання результативності психологічної підготовки, інші вчені відходять від цілісного розгляду психологічної підготовки як двосдиноного процесу формування психологічної готовності до дій та психічної стійкості особового складу й обмежуються критеріями або показниками оцінювання лише одним із зазначених складників. Так, у підручнику “Екстремальна психологія” колективом авторів розкривається варіант оцінювання психологічної підготовки персоналу підрозділів Державної служби України з надзвичайних ситуацій за трьома показниками: 1) організація психологічної підготовки і керівництво нею; 2) теоретична підготовка персоналу; 3) психологічна готовність персоналу [2]. При цьому критерії не визначаються, а наведені як показники характеристики недостатньо відповідають сутності поняття “показник”.

Є розбіжності серед науковців і безпосередньо у тлумаченні понять “критерій” та “показник” ефективності психологічної підготовки. У зв’язку з цим нами було проведено спеціальне дослідження щодо визначення критеріїв і показників ефективності психологічної підготовки військовослужбовців, а також сутності поняття “ефективність психологічної підготовки” [3]. За його підсумками встановлено, що ефективність психологічної підготовки є відносною інтегральною кількісно-якісною характеристикою, яка являє собою співвідношення між досягнутим результатом – певним рівнем психологічної підготовленості особового складу та затраченими ресурсами на її формування. Щодо визначення понять “критерій” та “показник” ми згодні з поглядами, наведеними у працях В. П. Городнова [4] та Ю. П. Бабкова і М. М. Адамчука [5]. Критерієм ефективності зазначені автори називають певне мірило, сукупність ознак, яким має задовольняти найкраще рішення. Термін “показник ефективності”, на їх думку, виражає кількісну міру відповідності досягнутих результатів необхідним значенням щодо прийнятого критерію.

У контексті із зазначеним вище, на базі проведеного теоретичного дослідження основним критерієм ефективності психологічної підготовки нами визначено

психологічну підготовленість особового складу до виконання завдань за призначенням – інтегральну результуючу характеристику, яка поєднує сформованість психологічної готовності та психічної стійкості військовослужбовців і є головною умовою успішності їх службово-бойової чи бойової діяльності. Відповідно показниками ефективності психологічної підготовки є підстави вважати кількісну міру сформованості компонентів психологічної підготовленості особового складу [3].

Аналіз наукової та спеціальної літератури засвідчив також, що наразі бракує чітко відпрацьованої методики оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу, яка б була логічно побудованою й охоплювала б весь спектр аспектів, що потребують урахування. У більшості випадків йдеться про оцінювання або теоретичного рівня підготовленості суб’єкта та об’єкта психологічної підготовки, або якості дій особового складу під час моделювання психологічних ускладнень чи відпрацювання встановлених нормативів, або ж суб’єктивних відповідей тих, кого оцінюють, щодо різних аспектів своєї підготовленості. Підтвердженням цьому може слугувати і “Методика оцінювання психологічної підготовки військовослужбовців військових частин (підрозділів)”, рекомендована для використання у частинах Повітряних Сил Управлінням морально-психологічного забезпечення Повітряних Сил Збройних Сил України. Тому розроблення зручної для використання методики оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу військового підрозділу до виконання завдань за призначенням є важливим завданням наукового забезпечення діяльності військ.

Мета статті – спираючись на результати проведеного попереднього дослідження з визначення основного критерію та показників ефективності психологічної підготовки особового складу до виконання завдань за призначенням, обґрунтувати методику її оцінювання.

Виклад основного матеріалу. Практика психологічного забезпечення діяльності військових формувань свідчить, що найбільш об’єктивно оцінювання ефективності психологічної підготовки може бути здійснене при реалізації інтегративного підходу, коли

аналізуються: характеристики елементів функціонуючої системи психологічної підготовки; оптимальність побудови процесу її реалізації; відповідність формуючих впливів сучасним науковим вимогам щодо методологічного, організаційного, методичного і матеріально-технічного підґрунтя їх здійснення; результативність проведених заходів. Кажучи про результативність заходів психологічної підготовки, ми розуміємо, що вона досягає максимуму, коли у найбільш повному обсязі реалізується двоєдина мета психологічної підготовки – забезпечується сформованість психологічної готовності до дій і психічної стійкості особового складу до екстремальних впливів бойової обстановки. Такий результуючий феномен процесу психологічної підготовки військовослужбовців у низці наукових праць визначається як їх психологічна підготовленість до діяльності [6, 7, 8]. Зазначене поняття дозволяє за допомогою однієї категорії визначити реалізованість двоєдиної мети психологічної підготовки. При цьому воно об'єднує дві характеристики, які мають досить умовне розмежування, у зв'язку з чим на практиці завжди постає проблема диференціації взаємопов'язаних структурних компонентів психічної стійкості та психологічної готовності.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що вчені по-різному підходять до визначення структурних компонентів психологічної підготовленості до діяльності. Своєрідність компонентної структури залежить від мети дослідження та характеру конкретної діяльності, підготовка до якої при цьому вивчається. На основі праць М. І. Мар'їна та Ю. Г. Касперовича, В. В. Ягупова, Л. О. Матохнюка, О. С. Колесніченка [6, 8, 9, 10] та деяких інших науковців встановлено, що найбільш відповідним меті нашого наукового пошуку щодо визначення на їх основі показників оцінювання ефективності психологічної підготовки військовослужбовців є такий перелік компонентів психологічної підготовленості: мотиваційний; емоційно-вольовий; когнітивний; регулятивний; поведінковий (операційний).

Виходячи із сутності зазначених феноменів є всі підстави розглядати як показники оцінювання ефективності психологічної підготовки саме ступінь сформованості компонентів психологічної підготовленості військовослужбовців. При цьому зрозуміло є

варіабельність рівнів сформованості від низького (незадовільного) до високого як указаних компонентів, так і психологічної підготовленості в цілому.

Проведений аналіз наукової літератури засвідчив, що в основному виділяють три рівні психологічної підготовленості до професійної діяльності [11, 12, 13]: 1) низький, або непрофесійний рівень – військовослужбовець психологічно не підготовлений, він недостатньо компетентний, не має досвіду практичної діяльності; 2) середній, або передпрофесійний рівень, який характеризується незакінченістю формування психологічної підготовленості до виконання професійних функцій; 3) високий, або професійний рівень, який характеризується можливістю здійснювати спеціальну діяльність з високою якістю за різних психологічних умов.

Для практики оцінювання ефективності психологічної підготовки важливим завданням є визначення основних характеристик ступеня сформованості зазначених компонентів. У ході теоретичного аналізу наукових джерел ми виділили масив таких характеристик сформованості компонентів психологічної підготовленості фахівців ризиконебезпечних професій. А використання методу експертного оцінювання дав можливість ідентифікації значущості та встановлення ваги виділених характеристик для оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості саме військовослужбовців Національної гвардії.

Таким чином, було виділено по 5 найбільш значущих характеристик для оцінювання кожного з компонентів. Експертні оцінки їх ваги, наведені у табл. 1, склали від 7,6 до 9,8 бала.

Наведені у табл. 1 характеристики достатньо повно описують кожен з компонентів психологічної підготовленості, а їх набір є не занадто великим за обсягом, що зручно для роботи осіб, які оцінюватимуть сформованість зазначених компонентів.

На основі отриманої інформації став можливим опис рівнів (високий, середній, низький) сформованості кожного структурного компонента психологічної підготовленості військовослужбовців, що важливо з точки зору створення методичного підґрунтя їх оцінювання. Для прикладу наведемо таку інформацію стосовно мотиваційного компонента.

Т а б л и ц я 1

Основні характеристики оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості особового складу та їх рейтинг за результатами експертного оцінювання

Компонент психологічної підготовленості	Характеристики оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості	Експертна оцінка значущості
Мотиваційний	Патріотична свідомість, переконаність у необхідності добросовісного виконання службового обов'язку	9,8
	Розуміння державного значення й важливості виконуваних завдань та усвідомлення своєї відповідальності за їх виконання	9,6
	Здатність протистояти стимулам щодо порушень чинного законодавства та закликам до протиправної поведінки	9,0
	Сформованість мотивів професійного вдосконалення та розвитку психологічної підготовленості	8,6
	Спрямованість на досягнення успіху, подолання ускладнень під час несення служби та наполегливість у досягненні мети	8,5
Емоційно-вольовий	Самостійність та рішучість під час виконання професійних завдань, здатність брати на себе відповідальність у бойових умовах	9,7
	Вольова стійкість, уміння протистояти втомі, долати сумніви, розгубленість, страх	9,1
	Емоційна стійкість до тривалих напружених навантажень, небезпеки, віра у свої сили	9,1
	Моральна стійкість і самовладання, уміння стримуватися у складних емоційних ситуаціях	8,9
	Адаптаційні здібності та нервово-психічна стійкість, здатність зберігати високу працездатність у емоціогенних ситуаціях	8,8
Когнітивний	Правильне уявлення про майбутні умови виконання завдань, можливі труднощі, негативні реакції та способи їх подолання	9,5
	Знання правил забезпечення особистої психологічної безпеки та способів психологічної підтримки товаришів в умовах бойової обстановки	8,9
	Здатність до ефективного аналізу, осмислення, систематизації інформації та прогнозування розвитку ситуації	8,3
	Стійкість пізнавальних процесів	7,9
	Здатність до об'єктивної професійної самооцінки та розуміння шляхів удосконалення особистої психологічної підготовленості	7,6
Регулятивний	Уміння знімати нервово-психічне напруження й втому	9,8
	Здатність мобілізуватися на виконання завдань і підтримання фізичної витривалості та високої працездатності	9,7
	Здатність до продуктивної взаємодії під час виконання завдань у складі підрозділу та здійснення позитивного впливу на соціально-психологічний клімат у військовому колективі	9,6
	Володіння засобами управління стресом та його профілактики	9,0
	Здатність до оптимального регулювання міжособистісних взаємин	8,8
Поведінковий	Нормативність поведінки, наявність чітких ціннісних орієнтацій, відсутність деструктивних елементів у поведінці	9,3
	Гнучкість й адаптивність поведінки до умов виконання завдань	9,1
	Уміння швидко орієнтуватися й адекватно поводитися в психологічно складній ситуації	9,1
	Здатність виконувати завдання за призначенням при впливові екстремальних стрес-факторів, виявляти внутрішню зібраність та урівноваженість	8,3
	Сформованість умінь продуктивного подолання важких життєвих ситуацій	8,0

Високий рівень сформованості мотиваційного компонента характеризується: глибоким розумінням військовослужбовцем державного значення і важливості виконуваних завдань та високим рівнем усвідомлення своєї відповідальності за виконання військового обов'язку; сформованою здатністю протистояти стимулам щодо порушень чинного законодавства особисто й утримувати від таких порушень своїх товаришів; неприйняттям та активною протидією закликає до протиправної поведінки; діяльними проявами громадянської мужності, принципності під час несення служби та особистим прикладом добросовісного виконання службового обов'язку; усвідомленою сформованістю потреб у професійному вдосконаленні та розвитку психологічної підготовленості; активною спрямованістю на досягнення успіху, подолання ускладнень під час несення служби та наполегливу роботу для досягнення мети.

Середній рівень сформованості мотиваційного компонента характеризується: розумінням військовослужбовцем державного значення й важливості виконуваних завдань та достатнім усвідомленням своєї відповідальності за виконання військового обов'язку; здатністю ігнорувати стимули щодо порушень чинного законодавства; неприйняттям закликів до протиправної поведінки; наявністю проявів громадянської мужності, принципності під час несення служби і в основному добросовісного виконання службового обов'язку (можливе незначне відхилення у нормативності поведінки і підтриманні військової дисципліни); розумінням необхідності професійного вдосконалення та розвитку психологічної підготовленості; виявом бажань досягнення успіху у військово-професійній сфері та певним проявом зусиль для подолання ускладнень під час несення служби.

Низький рівень сформованості мотиваційного компонента характеризується: відсутністю глибокого розуміння військовослужбовцем державного значення і важливості виконуваних завдань та недостатнім усвідомленням своєї відповідальності за виконання військового обов'язку; значною ймовірністю допущення порушень чинного законодавства в умовах послабленого контролю; можливістю підтримання закликів до протиправної

поведінки у загрожуючих життю ситуаціях; відсутністю принципності під час несення служби та неякісним виконанням службового обов'язку, що супроводжується систематичними порушеннями військової дисципліни; слабо вираженим виявом бажань щодо професійного вдосконалення та розвитку психологічної підготовленості; нейтрально-байдужим ставленням до оцінювання особистого рівня досягнень у військово-професійній сфері та відсутністю наполегливості у подоланні ускладнень під час несення служби.

Іншим завданням нашого дослідження було визначення оптимального набору діагностичних методів та методик, які давали б змогу встановити значення відповідних показників оцінювання ефективності психологічної підготовки. Використання відібраних методів і методик визначення показників має надавати об'єктивну інформацію на достатньому рівні точності у необхідному обсязі та бути придатними для застосування офіцерами-практиками в реальних умовах військової частини.

Результати проведеної роботи щодо відбору діагностичного інструментарію для оцінювання сформованості, наприклад, мотиваційного компонента психологічної підготовленості подано у табл. 2.

Як видно з табл. 2, для оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості використовується набір методів та методик, які дозволяють зіставляти діагностичну інформацію різної модальності та отримувати максимально об'єктивний зріз досліджуваного феномена. В умовах, коли немає можливості проводити тестування за поданими у цій таблиці методиками або за відсутності фахівця-психолога для їх здійснення, іншими членами експертної групи використовується лише набір методів, наведений у таблиці курсивом.

Усі зазначені вище напрацювання дали змогу перейти до обґрунтування методики оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу військового підрозділу до виконання завдань за призначенням.

Наукові джерела визначають поняття "методика" як конкретний план дій на основі використання доцільних методів, чіткого алгоритму технологічних кроків для виконання певної роботи та досягнення потрібного результату [14]. Відповідно розроблення

Т а б л и ц я 2

Зведені дані про методи і методики оцінювання сформованості мотиваційного компонента психологічної підготовленості

Характеристики оцінювання сформованості компонента психологічної підготовленості	Метод, методика оцінювання сформованості компонента психологічної підготовленості
Мотиваційний компонент	
Патріотична свідомість, переконаність у необхідності добросовісного виконання службового обов'язку	<i>Аналіз документів; діагностична співбесіда; метод незалежних характеристик; методика “Вивчення мотиваційного профілю особистості” (Ш. Річі та П. Мартін в адаптації О. Г. Шмельова)</i>
Розуміння державного значення і важливості виконуваних завдань та усвідомлення своєї відповідальності за їх виконання	<i>Аналіз документів; метод незалежних характеристик; спостереження; багаторівневий особистісний опитувальник “Адаптивність (МЛО-АМ)” (автор А. Г. Маклаков)</i>
Здатність протистояти стимулам щодо порушень чинного законодавства та закликам до протиправної поведінки	Діагностична співбесіда; анкетування; спостереження
Сформованість мотивів професійного вдосконалення та розвитку психологічної підготовленості	<i>Діагностична співбесіда; метод незалежних характеристик; аналіз документів з професійної підготовки; методика “Вивчення мотиваційного профілю особистості” (Ш. Річі та П. Мартін в адаптації О. Г. Шмельова)</i>
Спрямованість на досягнення успіху, подолання ускладнень під час несення служби та наполегливість у досягненні мети	<i>Метод незалежних характеристик; спостереження; діагностична співбесіда; методика “Діагностика мотивації прагнення до успіху та мотивації уникнення невдач” (автор Т. Елерс)</i>

методики оцінювання психологічної підготовки військовослужбовців має включати обґрунтування технології оцінювання та опис того, як її застосовувати на практиці. При цьому важливою вимогою до методики є її придатність без додаткових доопрацювань для використання в умовах військових частин. Тобто методика має бути зорієнтована на використання для її реалізації наявного потенціалу військових частин без залучення додаткових кадрових, фінансових та інших ресурсів.

Зрозумілим є те, що завдяки зазначеній методиці можливо одержувати певне орієнтовне числове значення за кожним визначеним показником та результативність психологічної підготовки в цілому. Це дозволило б ретроспективно визначити динаміку психологічної підготовленості військовослужбовця (чи військового підрозділу), виявляти вплив на неї проведених заходів психологічної підготовки чи певних організаційних нововведень й об'єктивно порівнювати між собою рівні психологічної підготовленості різних військовослужбовців або підрозділів.

Для оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості найбільш доцільно використовувати групу експертів. У складі експертної групи мають бути офіцери, які добре знають досліджуваних військовослужбовців, є успішними фахівцями, компетентні у галузі морально-психологічного забезпечення діяльності військ, зацікавлені в об'єктивному оцінюванні рівня психологічної підготовленості особового складу та добре розуміють сутність оцінюваних характеристик. Якість відбору членів експертної групи визначає об'єктивність отримуваної інформації і відповідно – достовірність оцінювання. За можливості у групі експертів має бути психолог, який здатен професійно використати наведені у табл. 2 тестові методики, здійснити порівняння інформації, отриманої від інших експертів, з результатами спеціалізованого психологічного дослідження, а також узагальнити діагностований матеріал. Інші експерти мають бути проінструктовані щодо використання дослідницьких методів, умов їх оптимального застосування, проведення аналізу зібраного матеріалу та визначення узагальнених висновків.

Для оцінювання психологічної підготовленості особового складу роти до групи експертів доцільно включити, наприклад, таких посадових осіб: заступника командира роти по роботі з особовим складом, командира взводу (особовий склад якого оцінюється), офіцера-психолога (психолога) та одного офіцера органу по роботі з особовим складом частини. Останній має входити у зазначену групу як експерт з контролю за об'єктивністю оцінювання іншими експертами. Зрозумілим є той факт, що необ'єктивна оцінка, наприклад командиром взводу, психологічної підготовленості своїх підлеглих може стати фатальним чинником у випадку виконання реального бойового завдання непідготовленим особовим складом. Поряд із цим повсякденна практика військ показує, що часто низький рівень професійної підготовленості підлеглих визначає санкції до їх командира, і тому може бути спокуса завищення оцінки характеристик сформованості компонентів психологічної підготовленості підпорядкованих військовослужбовців. Відповідно контроль з боку офіцера органу по роботі з особовим складом частини має сприяти більш чесному проведенню оцінювання, а також недопущенню невинуватих санкцій до командира, коли непідготовленість підлеглих пов'язана з обставинами, що від нього не залежать.

Кожний показник ефективності психологічної підготовки визначається на основі усереднених оцінок групи залучених експертів. Здійснюючи експертну оцінку, члени експертної групи мають користуватися бланком оцінювання, у якому наведено характеристики оцінювання сформованості компонентів психологічної підготовленості та орієнтовну інформацію стосовно рівнів сформованості кожного із цих компонентів.

Працюючи самостійно, кожен експерт визначається з рівнем сформованості кожної характеристики кожного компонента психологічної підготовленості досліджуваного військовослужбовця і робить відповідну позначку у бланку оцінювання (високий, середній, низький). Присвоєння якісним рівням сформованості характеристик кожного компонента психологічної підготовленості відповідних балів (високий – 3, середній – 2, низький – 1) дозволяє перейти до кількісної оцінки. На підставі виставлених всіма експертами оцінок визначається усереднена

експертна оцінка по кожному компоненту і саме вона характеризує ступінь сформованості цього компонента, тобто є одним із п'яти показників ефективності психологічної підготовки.

Порівнюючи значення показників, можна отримати інформацію про наявні проблемні питання у формуванні психологічної підготовленості військового фахівця, тобто стає зрозумілим, який саме компонент недостатньо сформований та які впливи мають бути реалізовані для виправлення ситуації.

Щоб одержати числове значення, яке б орієнтувало щодо ефективності психологічної підготовки у цілому, доцільно ввести комплексний показник ефективності психологічної підготовки, який визначається за формулою

$$КП_{ЕПП} = \frac{П_{МК} + П_{ЕВК} + П_{КК} + КП_{РК} + КП_{ПК}}{5}, \quad (1)$$

де $КП_{ЕПП}$ – комплексний показник ефективності психологічної підготовки;

$П_{МК}$ – показник сформованості мотиваційного компонента;

$П_{ЕВК}$ – показник сформованості емоційно-вольового компонента;

$П_{КК}$ – показник сформованості когнітивного компонента;

$П_{РК}$ – показник сформованості регулятивного компонента;

$П_{ПК}$ – показник сформованості поведінкового компонента.

У свою чергу, зазначені показники визначаються за формулами

$$П_{МК} = \frac{a_1 + a_2 + a_3 + a_4 + a_5}{15}, \quad (2)$$

$$П_{ЕВК} = \frac{b_1 + b_2 + b_3 + b_4 + b_5}{15}, \quad (3)$$

$$П_{КК} = \frac{c_1 + c_2 + c_3 + c_4 + c_5}{15}, \quad (4)$$

$$П_{РК} = \frac{d_1 + d_2 + d_3 + d_4 + d_5}{15}, \quad (5)$$

$$П_{ПК} = \frac{e_1 + e_2 + e_3 + e_4 + e_5}{15}, \quad (6)$$

де $a_1, a_2, \dots$ – оцінки за характеристиками сформованості мотиваційного компонента;

$b_1, b_2, \dots$ – оцінки за характеристиками сформованості емоційно-вольового компонента;

$c_1, c_2, \dots$ – оцінки за характеристиками сформованості когнітивного компонента;

$d_1, d_2, \dots$ – оцінки за характеристиками сформованості регулятивного компонента;

$e_1, e_2, \dots$ – оцінки за характеристиками сформованості поведінкового компонента;

15 – максимально можлива кількість балів, оскільки $3+3+3+3+3 = 15$ (3 – найвища оцінка, яку можуть поставити експерти).

Виходячи з можливих числових значень результатів оцінювання можна навести й орієнтовні значення комплексного показника ефективності психологічної підготовки відповідно до рівнів сформованості психологічної підготовленості:

– при $КП_{ЕПП} \geq 0,83$ – високий рівень;

– при $КП_{ЕПП} = 0,66 \dots 0,82$ – середній;

– при $КП_{ЕПП} = 0,50 \dots 0,65$ – низький;

– при $КП_{ЕПП} \leq 0,49$ – незадовільний.

У випадку оцінювання не окремого військовослужбовця, а особового складу підрозділу в цілому комплексний показник ефективності психологічної підготовки підрозділу $КПП_{ЕПП}$ визначається за формулою

$$КПП_{ЕПП} = \frac{\sum_{i=1}^k КПi_{ЕПП}}{k}, \quad (7)$$

де $КПi_{ЕПП}$ – комплексний показник ефективності психологічної підготовки i -го військовослужбовця;

k – кількість військовослужбовців у підрозділі.

Орієнтовні значення комплексного показника ефективності психологічної підготовки підрозділу $КПП_{ЕПП}$ свідчать про таке:

1. При $КПП_{ЕПП} \leq 0,49$ підрозділ психологічно не підготовлений до виконання завдань за призначенням, він не може розглядатись як реальна бойова сила, психічна стійкість та психологічна готовність особового складу не відповідають вимогам щодо забезпечення його професійної та функціональної надійності. За ускладнення обстановки можлива деморалізація особового складу та прояв панічних агресивних дій.

2. При $КПП_{ЕПП} = 0,50 \dots 0,65$ надійність виконання підрозділом завдань за призначенням є досить низькою, можливі зрив

діяльності, виникнення у військовослужбовців уже за незначного ускладнення обстановки негативних психічних станів та психогенних розладів, панічних настроїв та ймовірне різке зниження морально-психологічного стану особового складу. Такий підрозділ може бути використаний для виконання певних не ризиконебезпечних завдань в умовах не досить сильного психоемоційного та фізичного напруження у випадках посиленого контролю за особовим складом з боку командирів, а також недопущення негативного інформаційно-психологічного впливу з боку противника.

3. При $КПП_{ЕПП} = 0,66 \dots 0,82$ підрозділ у цілому психологічно підготовлений до активної бойової діяльності, може на достатньому рівні якості виконувати завдання за призначенням упродовж досить тривалого часу за наявності якісного всебічного забезпечення бойових дій, а також у разі здійснення належного психологічного супроводження. У випадках затяжного характеру ведення бойових дій, виникнення негараздів з певними видами їх усебічного забезпечення, недостатньо ефективної психологічної та виховної роботи з особовим складом можливими є зниження його психологічної готовності до подальшої бойової діяльності та виникнення дезадаптивних психічних станів, що призведе до погіршення якості виконання поставлених завдань.

4. При $КПП_{ЕПП} \geq 0,83$ підрозділ психологічно підготовлений до виконання завдань за призначенням, здатний забезпечити надійність бойової діяльності навіть за ускладнення обстановки та пролонгації часу перебування у ризиконебезпечних умовах.

При цьому показники сформованості компонентів психологічної підготовленості підрозділу мають важливе значення для розуміння необхідної спрямованості організаційних, соціально-психологічних, психолого-педагогічних та військово-професійних впливів для вдосконалення того чи іншого компонента, рівень якого на даний час є недостатнім.

Наведена методика може досить широко використовуватися у практиці військ, наприклад, під час здійснення моніторингу психологічної підготовленості до виконання завдань антитерористичної операції особового

складу підрозділу, укомплектованого мобілізованими військовослужбовцями. За такої ситуації на початку процесу бойового злагодження доцільно провести початковий моніторинг психологічної підготовленості військовослужбовців. Отримані показники сформованості компонентів психологічної підготовленості стануть основою визначення доцільних організаційних, соціально-психологічних, психолого-педагогічних та військово-професійних впливів щодо оптимізації зазначених компонентів (удосконалення характеристик, які визначають їх сформованість), а також прогнозування ступеня та часу досягнення необхідного рівня психологічної підготовленості у цілому.

По завершенні реалізації програми бойової підготовки до виконання завдань антитерористичної операції (у тому числі й психологічної підготовки) необхідно провести результуючий моніторинг психологічної підготовленості військовослужбовців з використанням тієї ж самої експертної групи та того ж самого набору методів і методик її оцінювання. Отримані показники сформованості компонентів і результуючі значення комплексних показників KPi_{EPP} та KPP_{EPP} у порівнянні з їх початковими даними свідчать про досягнутий ефект здійсненої психологічної підготовки і визначають рівень психологічної підготовленості як такий, що дає змогу успішно виконувати особовим складом завдання за призначенням або ні. Результуючий моніторинг, у свою чергу, забезпечує зворотний зв'язок процесу вдосконалення психологічної підготовленості військовослужбовців і дозволяє конкретизувати, які корекції процесу, змісту чи елементів системи психологічної підготовки необхідно здійснити у подальшому.

Таким чином, на основі запропонованої методики експертного оцінювання психологічної підготовки, використовуючи обґрунтовані критерій і показники її ефективності та адекватний психодіагностичний інструментарій, можна ретроспективно визначити ефективність заходів психологічної підготовки, обґрунтовано порівнювати психологічну підготовленість до дій різних військовослужбовців чи підрозділів, а також об'єктивно встановлювати існуючі проблеми цього виду професійної підготовки.

Висновки

1. Наведена методика дозволяє здійснювати моніторинг ефективності психологічної підготовки військовослужбовців і визначати напрямки вдосконалення її змісту, процесу та елементів системи, а також обґрунтовано порівнювати між собою як окремих військовослужбовців, так і підрозділи в цілому щодо рівня їх психологічної підготовленості до службово-бойової діяльності, вибирати для виконання завдань більш підготовлений особовий склад, визначати, які проблемні питання є у зазначених підрозділах щодо реалізації мети психологічної підготовки, та розробляти рекомендації для їх керівництва з усунення наявних недоліків.

2. Динаміка значень комплексних показників ефективності психологічної підготовки KPi_{EPP} та KPP_{EPP} дає змогу отримати об'єктивну картину формування психологічної підготовленості особового складу, а також прогнозувати успішність виконання ним службових завдань за призначенням.

3. Запропонована методика оцінювання ефективності психологічної підготовки є дещо спрощеною. Однак цей недолік не може заперечити позитивні сторони її використання: по-перше, на відміну від нині існуючих спроб оцінювання психологічної підготовки зазначена методика спрямована на моніторинг результативності цього виду підготовки, що є найбільш значущим. При доповненні наведеною методикою нині здійснюваних у військах процедур оцінювання процесу, змісту та елементів системи психологічної підготовки можна отримати найбільш об'єктивну картину щодо ефективності цього виду професійної підготовки особового складу; по-друге, вона поєднує аналіз як суб'єктивної, так і об'єктивної інформації про об'єкт психологічної підготовки, тому претендує на достовірність результатів оцінювання; по-третє, певна спрощеність процедури оцінювання полегшує її використання офіцерами-практиками в умовах військових частин навіть за відсутності в експертних групах психологів; по-четверте, процедуру визначення показників ефективності психологічної підготовки можна оптимізувати, виходячи з умов здійснення оцінювання, наявних можливостей (у тому числі часових, кадрових, матеріально-технічних), що відкриває перспективи для подальшого вдосконалювання запропонованої методики.

Список використаних джерел

1. Положення про психологічне забезпечення у Національній гвардії України (затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 08.12.2016 р.).

2. Екстремальна психологія [Текст] : підручник / О. П. Євсюков, А. С. Куфлієвський, Д. В. Лебедев та ін. ; за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – Київ : Август Трейд, 2007. – 502 с.

3. Афанасенко, В. С. Критерії і показники оцінювання ефективності психологічної підготовки особового складу Повітряних сил [Текст] / В. С. Афанасенко, В. І. Пасічник, А. Л. Злотніков // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. – Харків : ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2016. – Вип. 3 (48). – С. 38–43.

4. Городнов, В. П. Методи кількісної оцінки рішень та моделювання службово-бойових дій частин і підрозділів внутрішніх військ [Текст] : навч. посібник / В. П. Городнов. – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2006. – 266 с.

5. Бабков, Ю. П. Показники і критерії оцінювання ефективності застосування угруповань військ (сил) НГУ [Текст] / Ю. П. Бабков, М. М. Адамчук // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. – Харків : ХУПС ім. Івана Кожедуба, 2015. – Вип. 2 (43). – С. 13–18.

6. Марьин, М. И. Психологическое обеспечение антитеррористической деятельности [Текст] : учеб. пособие / М. И. Марьин, Ю. Г. Касперович. – Москва : Академия, 2007. – 208 с.

7. Теорія та практика психологічної допомоги [Текст] : навч. посіб. / В. І. Пасічник, І. І. Ліпатов, Л. Ф. Шестопалова та ін. – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2011. – 250 с.

8. Ягупов, В. В. Військова психологія [Текст] : підручник / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2004. – 656 с.

9. Матохнюк, Л. О. Дослідження процесу формування психологічної готовності курсантів-прикордонників інженерних груп до професійної діяльності в ВВНЗ [Текст] / Л. О. Матохнюк // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. – Вип. 10 (34). – С. 222–229.

10. Колесніченко, О. С. Психологічна готовність працівників МНС України до професійної діяльності в екстремальних умовах [Текст] : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / О. С. Колесніченко. – Харків, 2011. – 23 с.

11. Готовность к деятельности в напряженных ситуациях. Психологический аспект [Текст] / М. И. Виноградова, М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович, В. А. Пономаренко. – Минск : БГУ, 1998. – 148 с.

12. Макаревич, О. П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях [Текст] : монографія / О. П. Макаревич. – Київ : НАОУ, 2001. – 183 с.

13. Маслій, О. М. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності до професійної діяльності майбутніх офіцерів тилу [Текст] / О. М. Маслій // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2010. – № 54. – С. 74–78.

14. Баскаков, А. Я. Методология научного исследования [Текст] : учеб. пособие / А. Я. Баскаков, Н. В. Туленков. – Київ : МАУП, 2002. – 216 с.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017 р.

Рецензент – кандидат психологічних наук, професор І. І. Ліпатов, Національна академія Національної гвардії України, Харків, Україна

УДК 159.922

В. И. Пасичник, В. С. Афанасенко

**МЕТОДИКА ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ
ЛИЧНОГО СОСТАВА ВОИНСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ К ВЫПОЛНЕНИЮ ЗАДАЧ
ПО НАЗНАЧЕНИЮ**

Конкретизированы сущность понятия “эффективность психологической подготовки” и подходы к ее оценке. Определены основной критерий и показатели эффективности психологической подготовки. Раскрыты актуальность разработки, теоретические основы и содержание методики экспертной оценки эффективности психологической подготовки личного состава воинского подразделения к выполнению задач по назначению.

Ключевые слова: психологическая подготовка, эффективность психологической подготовки, критерии и показатели эффективности психологической подготовки, психологическая подготовленность, психологическая готовность, психическая устойчивость, компоненты психологической подготовленности личного состава.

UDC 159.922

V. I. Pasichnik, V. S. Afanasenko

**METHODS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING
OF PERSONNEL OF MILITARY UNITS TO PERFORM TASKS FOR THE INTENDED USE**

The essence of the concept of “effectiveness of psychological preparation” and approaches to its evaluation are concretized; the main criterion and indicators of the effectiveness of psychological preparation; the urgency of the development, the theoretical foundations and the content of the methodology for the expert evaluation of the effectiveness of the psychological training of the personnel of the military unit for the fulfillment of tasks by designation are disclosed.

Keywords: psychological preparation, effectiveness of psychological preparation, criteria and indicators of the effectiveness of psychological preparation, psychological preparedness, psychological readiness, mental stability, components of the psychological preparedness of personnel.

Пасичник Володимир Іванович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри оперативного мистецтва Національної академії Національної гвардії України

Афанасенко Валерій Сергійович – кандидат психологічних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба